

НОВІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ (на матеріалі «Лексикона польської та української активної фразеології»)

У статті представлено теоретичні та практичні аспекти створення «Лексикона польської та української активної фразеології». Розглянуто нові підходи до лексикографічного опрацювання фразеологічних одиниць: використання універсальної семантичної мови-посередника (interlanguage), інноваційна форма опису мовного матеріалу, лінгвокультурологічний підхід, спрямованість на користувача.

Ключові слова: фразеологічний словник, неофразеографія, семантична мова-посередник, фразеологічна одиниця, інноваційність, еволюція фразеологізмів.

1. Вступ. За останні десятиліття актуалізувалася потреба в нових способах і методах лексикографування мовних одиниць. Швидкий темп сучасного життя, інтернет-комунікація супроводжують постійні зміни в лексичі та фразеології, а отже, словникова продукція повинна віддзеркалювати реальний стан мовлення, описувати мовні явища відповідно до новітніх тенденцій. Постає питання регулярного оновлення лексиконів, а також створення словникових ресурсів якісно нового типу, покликаних розв'язувати різноманітні наукові та практичні завдання.

У період тісної міжнародної співпраці, поширення міждисциплінарних досліджень, побудови об'єднаного європейського лінгвістичного простору в центрі уваги все частіше перебувають мовознавчі дослідження лінгвокультурного характеру, звернення до проблем мови, культури та міжкультурної комунікації¹. На сьогодні основні принципи мовної політики Європейського Союзу забезпечують співіснування двадцяти чотирьох офіційних мов. Відповідно кожен громадянин ЄС має право звертатися до інституцій об'єднання однією з вибраних мов та отримувати відповідь тією ж мовою. Така ситуація знаходить своє відображення в загальній концепції мультилінгвізму, що, з одного боку, створює труднощі для лінгвістів і перекладачів, а з другого, — вимагає більшої

¹ Прикладом найновішого опрацювання в галузі лексикографії є «Лексикон семантичних відповідностей у польській, болгарській та російській мовах» В. Сосновського, А. Кісель та В. Косеської-Тошевої (Leksykon odpowiedniości semantycznych w języku polskim, bułgarskim i rosyjskim / W. Sosnowski, A. Kisiel, V. Koseska-Toszewa; red. merytor. R. Tymoszuć.— Warszawa, 2016.— 332 s.). Лексикон поєднує зазначені слов'янські мови та репрезентує семантичні відповідності між ними. Лексикографічна праця відображає сучасні зміни, які відбуваються в слов'янських мовах. Перевагою Лексикона є те, що, крім загальноживаної лексики, до нього ввійшли неологізми, а також мовні одиниці, що відбивають культуру певного народу (культуреми). У словнику використовуються семантичні та синтаксичні класифікатори найновішої генерації, створені внаслідок багаторічної праці польських славістів у сфері аспектології та семантики (докладніше див.: <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/cs-ec/article/view/cs.2016.001/2503>).

уваги до лінгвістичних проблем і дає змогу мовознавцям проводити широкі дослідження контрастивного характеру. Крім цього, мовознавчі дослідження поширюються також у сферу юридичного мовлення².

Мовна проблематика стала одним з важливих напрямів діяльності Європейського Союзу та отримала назву EU Language Policy. Декларується, що метою Євросоюзу в мовній сфері є збереження мовної різноманітності та сприяння оволодінню іноземними мовами. Вписана до офіційного календаря польського головування в Раді ЄС конференція «Kompetencje językowe podstawą sukcesu zawodowego i społecznego w Europie» закінчилася офіційною декларацією, підписаною у Варшаві 29 вересня 2011 р., в якій зазначається, що «багатомовність є не лише спадщиною Європи, але й шансом на створення відкритого суспільства, яке поважає культурну різноманітність і готове до співпраці». Тодішній комісар з питань освіти, культури, багатомовності та молоді ЄС А. Васіліу в спеціальному зверненні до учасників конференції сказала: «Одним з найвагоміших елементів суспільства й економіки, що ґрунтуються на знаннях, є вивчення іноземних мов. (...) Моїм особистим прагненням є те, щоб вивчення іноземних мов стало одним з найважливіших пріоритетів майбутньої генерації освітніх програм ЄС»³.

Однак і надалі основною перешкодою на шляху до об'єднаної європейської економіки та суспільства залишаються мовні бар'єри. Сучасні лексикографічні праці повинні сприяти подоланню таких бар'єрів через пізнання мов.

2. Сучасна польсько-українська фразеографія. На сучасному етапі польсько-українська лексикографія представлена низкою словників, що виходили друком як у Польщі, так і в Україні. Це переважно дво- та багатомовні перекладні лексикони різних типів та призначення.

Стійкі сполучення слів були об'єктом уваги в «Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польському словнику порівнянь» О. Левченко⁴ та «Українсько-польському словнику міжмовних омонімів і паронімів» І. Кононенко та О. Співака⁵. Якщо перша лексикографічна праця описує компаративні фразеологізми в слов'янських мовах, то друга присвячена явищам українсько-польської міжмовної інтерференції і частково містить фразеологічну інформацію.

Відомими в славістиці є «Українсько-польський словник еквівалентів слова» А. Лучик, О. Антонової, І. Дубровської⁶ та «Польсько-український словник еквівалентів слова» А. Лучик, О. Антонової⁷, в яких представлено особливий тип мовних одиниць, що займають проміжне положення між фразеологізмами, словосполученнями і лексемами. Репрезентовані в словниках одиниці є еквівалентами нарізно оформлених прислівників, займенників, прийменників, сполучників, вигуків, стійких сполук із несформованою части-

² Jaskot M., Wiltos A. Acercamiento a la (no)equivalencia de los términos jurídicos en los diccionarios bilingües polaco-español/español-polaco // *Studia Romanica Posnaniensia*.— 2016.— N 43/3.— P. 37–51; Jaskot M. Do we need equivalence-based e-tools? // *Computerised and Corpus-based Approaches to Phraseology: Multilingual Perspectives (Full papers)*. Fraseología computacional y basada en corpus: perspectivas monolingües y multilingües (Trabajos completos) / *Corpas Pastor G.* (ed.). — Geneva, Switzerland, 2016. — P. 469–476.

³ <http://konferencje.frse.org.pl/img/default/Mfile/288/file.pdf>.

⁴ Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь.— Л., 2011.— 748 с.

⁵ Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів.— К., 2008.— 343 с.

⁶ Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова.— К., 2011.— 311 с.

⁷ Лучик А., Антонова О. Польсько-український словник еквівалентів слова.— К., 2013.— 243 с.

номовною належністю. Однак до цього часу серед лексикографічних опрацювань відсутня праця, у якій здійснювався б порівняльний аналіз польської та української фразеології.

3. Проект «Лексикона польської та української активної фразеології».

Поява «Лексикона польської та української активної фразеології» стала можливою завдяки багаторічній співпраці між Інститутом Славістики ПАН та Українським мовно-інформаційним фондом НАН України, а також спільній роботі міжнародного колективу польських та українських лінгвістів: В. Сосновського, М. Яскота, Р. Тимошука та Ю. Ганошенка.

Лексикон містить понад 1000 найуживаніших і комунікативно важливих фразеологічних одиниць польської та української мов. Завдяки використанню універсальних дефініційних моделей існує можливість додавання до Лексикона довольної кількості інших мов (не лише слов'янських). Крім загальної фразеології до нього ввійшли вибрані фразеологічні неологізми, а також активні в сучасній мові фразеологічні культуреми⁸, які часто не мають відповідників, оскільки відбивають культуру певного народу і його мовну картину світу⁹. Завдяки такому підходу Лексикон уписується в напрям сучасних лексикографічних досліджень лінгвокультурного характеру. Видання розраховане як на польськомовних, так і на українськомовних користувачів: фахівців-славістів, лексикографів, енциклопедистів, перекладачів, викладачів, студентів філологічних факультетів та ін.

У перспективі передбачено створення онлайн-версії Лексикона з доступом в інтернеті, а також долучення до словника матеріалу болгарської мови, що дасть можливість створити польсько-болгарський та українсько-болгарський варіанти.

3.1. Поняття фразеологічної одиниці в Лексиконі. Аналіз багатьох праць, присвячених дослідженню фразеології польської, української та інших мов, показав, що визначення межі між фразеологізмом і нефразеологізмом є досить непростою справою. Під час зіставлення складним є також питання добору фразеологічних одиниць, оскільки невідомо, який критерій застосовувати: згідно з мовознавчою традицією тієї чи тієї мови. Підходи в різних мовознавчих традиціях різні, тому на сьогодні складно говорити про ідентичну інтерпретацію фразеологічного рівня¹⁰.

На наш погляд, можна виділити три основні ознаки, важливі для визначення фразеологічних одиниць: 1) мультивербальність (фразеологізми складаються більше ніж з одного слова), 2) відтворюваність та 3) семантична цілісність. Згідно з такою інтерпретацією польської та української фразеології, до складу Лексикона ввійшли: а) стійкі лексикалізовані сполуки, значення яких не є су-

⁸ Термін *культурема* розуміємо як «важливі для самоідентифікації певної спільноти слова-ключі, які характеризують як її відношення до традицій, так і здатність взаємодіяти із сучасним світом» (Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt H. *Dystynktywny słownik synonimów*. — Kraków, 2004. — S. XIX). У нашому дослідженні поширюємо це поняття на фразеологію.

⁹ Зіставлення матеріалу польської та української мов дало можливість виділити окремі одиниці, які не мають формальних відповідників. До них належать фраземи, які тісно пов'язані з історією та культурою польського й українського народів: *czeski film, krakowski targiet, narobić bigosu, rozebrać się jak do rosolu*; укр. *пройти Крим і Рим, балувана Галя, заварити кашу, як вареник / сир у маслі*.

¹⁰ Результати фразеологічних досліджень представлені в публікації з EUROPHRAS 2015 (<http://www.tradulex.com/varia/Europhras2015.pdf>). Різні підходи до розуміння фразеологічних одиниць підтвердили також останні конференції: «Frasesologia Contrastiva» у Мілані та «World in Pictures and in Phraseology» у Празі. Доповіді учасників показують, що на сьогодні немає загальноприйнятого визначення та єдиного розуміння поняття «фразеологічна одиниця».

мою значень їхніх компонентів: п. *czarna owca, oczko w głowie, owijać w bawełnę, bać się własnego cienia*; укр. *сірий кардинал, замилювати очі, мурашки побігли по спині / тілу, на вагу золота, тримати кулаки*; б) стали словосполучення, для яких характерна незначна десемантизація одного з компонентів: п. *sytuacja podbramkowa, głowa rodziny, wilczy głód, grobowa cisza*; укр. *левова частка, відмивати гроші, голлівудська посмішка, вбивчий погляд*; в) усталені порівняння: п. *chłop jak dąb, palić jak lokomotywa, jak słoń w składzie porcelany, czerwony jak rak / burak, biegać / latać jak kot z ręcherzem*; укр. *як ураган / метеор, дурний як валянок, ніти як діти в школу, як гриби після дощу*.

3.2. Активні фразеологізми. Активним вважаємо такий фразеологізм, який є частовживаним у розмовному і / або писемному варіанті сучасної мови та зрозумілим іншим користувачам (носії мови в змозі передати значення цього фразеологізму іншими словами).

З метою збору матеріалу для Лексикона нами було проведено анкетування носіїв польської та української мов віком від 15 до 45 років; проаналізовано мову електронної комунікації (листи електронної пошти, блоги, пости та повідомлення соціальних мереж: Facebook, Twitter, месенджери Viber, WhatsApp); виписано активну фразеологію з мови реклам, газетних заголовків і статей, діалогів у сучасних серіалах та художніх фільмах¹¹, текстів пісень. Вибраний матеріал, перевірений на основі фразеологічних¹² та інших одномовних словників, було підтверджено анкетами, які визначили фреквентність фразеологічних варіантів. Наприклад, з трьох можливих фразеологічних варіантів, що їх подано у «Фразеологічному словнику PWN»: *odwracać, wykręcać, wywracać kota ogonem*, тільки один на основі анкет було визнано активним: *odwracać kota ogonem*. Отже, у такій формі одиницю було зафіксовано в Лексиконі. Ми свідомо намагалися уникати так званих фразеологічних інтернаціоналізмів, напр.: п. *przekroczyć Rubikon, alfa i omega, pyrrusowe zwycięstwo*; укр. *перейти рубікон, альфа і омега, піррова перемога*. Винятками стали інтернаціональні одиниці, що виявились активно вживаними серед респондентів.

3.3. Приклади вживання активних фразеологізмів. Традиційно у фразеологічних словниках використовуються приклади вживання з художньої, публіцистичної та науково-популярної літератури. Однак опрацьовані в рамках міжнародного проекту Clarin-PL¹³ паралельні корпуси (польсько-болгарсько-російсько-український і польсько-литовський) свідчать, що використання корпусу як джерела прикладів для дво-, багатомовних словників є досить складним. Аналіз корпусного матеріалу показує, що контексти, в яких у кожній із зіставляю-

¹¹ Збір польських фразеологізмів здійснювався на основі діалогів польських серіалів: «Hotel 52», «M jak miłość», «Przyjaciółki», «Plebania», «Pierwsza miłość», «Na wspólne», «Rodzinka.pl», «Klan», «Świat według Kiepskich», «Na dobre i na złe», «Ojciec Mateusz», «O mnie się nie martw», а також художніх фільмів: «Plac Zbawiciela», «Nigdy w życiu», «Listy do M», «Jack Strong», «Planeta singli», «Służby specjalne», «Drogówka», «Imagine», «Pokłosie» та ін. Джерелами українських фразеологізмів стали українські художні фільми: «#Selfie Party», «Тіні забутих предків», «Штольня», серіали «Коли ми вдома», «Леся + Рома» та фільми, дубльовані українською мовою: «Вовк з Уолл-стріт» (The Wolf of Wall Street), «Канікули» (Vacation), «Хто в домі тато» (Daddy's Home), «Легенда Г'ю Гласса» (The Revenger), «Похмілля у Берасі» (The Hangover) та ін.

¹² Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem / Oprac. E. Sobol.— Warszawa, 2008.— 590 s.; Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłówiami / Oprac. A. Kłosińska, E. Sobol., A. Stankiewicz.— Warszawa, 2014.— 839 s.; Словник фразеологізмів української мови / Укл.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. — К., 2008. — 1104 с.

¹³ Clarin-PL є частиною загальноєвропейської наукової інфраструктури CLARIN (Common Language Resources and Technology Infrastructure. — <https://clarin-pl.eu/pl/category/clarin-pl/>).

ваних мов виступає фразеологічна одиниця, є рідкістю¹⁴. Тому авторами Лексикона було прийнято рішення використовувати спеціально створені (препаровані) приклади, а також приклади, взяті з живого мовлення. Мета таких ілюстрацій — висвітлити роль фразеологізмів у комунікації, показати їхнє повсякденне функціонування в польській та українській мовах.

3.4. Семантична мова-посередник. Якщо прийняти той факт, що фразеологічна одиниця в плані змісту рухається в напрямку слова, то під час зіставлення двох або більше мов можна використати для опису фразеологічної одиниці універсальну семантичну мову-посередник. Така форма опису знайшла застосування в «Лексиконі семантичних відповідностей у польській, болгарській та російській мовах»¹⁵, наприклад:

Російська мова	Болгарська мова	Польська мова
<p>апартамент ы, -ов (<i>pl. tantum</i>) (<i>rzadziej l. poj.</i>)</p> <p>«duże luksusowe mieszkanie w komfortowym budynku lub w hotelu»: <i>апартаменты в отеле, президентские апартаменты</i></p> <p>во дить, -жу; -дишь <i>vi. state, transitive</i></p> <p>1. «zmierzać wraz z kimś, wskazując mu drogę»: <i>водить детей на прогулку, водить к себе друзей, водить экскурсии по городу</i></p> <p>2. «kierować czymś»: <i>водить машину, самолёт, автобус, троллейбус, Водить умеешь?</i></p> <p>3. brak znaczenia</p>	<p>апартамент, -и; (два) апартамент <i>rz. m.</i></p> <p>«duże luksusowe mieszkanie w komfortowym budynku lub w hotelu»: <i>апартамент в хотел, президентски апартамент</i></p> <p>во дя, -иш vi. <i>state, transitive</i></p> <p>1. «zmierzać wraz z kimś, wskazując mu drogę»: <i>водя детето на разходка</i></p> <p>2. «kierować czymś»: <i>водя кореспонденция на фирма</i></p> <p>3. «otwierać i wskazywać drogę dokąd»: <i>Тази врата води към мазето, Пътят води към селото ми</i></p>	<p>apartament, -u; -y <i>rz. mnieźyw.</i></p> <p>«duże luksusowe mieszkanie w komfortowym budynku lub w hotelu»: <i>apartament hotelowy, apartament prezydencki</i></p> <p>prowadzić, -ę, -isz <i>vi. state, transitive</i></p> <p>1. «zmierzać wraz z kimś, wskazując mu drogę»: <i>prowadzić dziecko za rękę, psa na smyczy, babcię pod rękę, prowadzić grupę przez las</i></p> <p>2. «kierować czymś»: <i>prowadzić samochód, autobus, pióro, smyczek prowadzić firmę, sprzedaż hurtową, prowadzić badania, akcję charytatywną</i></p> <p>3. «otwierać i wskazywać drogę dokąd»: <i>Te drzwi prowadzą do tajemniczej komnaty.</i></p>

Завдяки мові-посереднику в 12-томній «Зіставній польсько-болгарській граматиці»¹⁶ вдалося опрацювати нову теорію опису дієслова і ввести семантичні класифікатори, які поділяються на дві групи. Перші репрезентують стилістичну маркованість одиниці, другі — значення дієслова. У світлі цієї теорії формою дієслова є його доконаний / недоконаний вид, а значенням — стан або ряд станів і подій, які закінчуються станом або подією, чи ряд подій і станів, що закінчуються подією. Поняття подій, станів та їх конфігурацій трактуються так, як у мережевому описі часу і виду: подія не триває в часі (розпочинає, закінчує чи перериває стани під час того, коли стан, який розпочався або закінчився подією,

¹⁴ Докладніше див.: *Sosnowski W.* The parallel Polish-Bulgarian-Russian corpus: problems and solution // *Computerised and Corpus-based Approaches to Phraseology...* — P. 339–349.

¹⁵ *Leksykon odpowiedniości semantycznych w języku polskim, bułgarskim i rosyjskim.*

¹⁶ *Koseska-Toszewa V., Korytkowska M., Roszko R.* Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna. — Warszawa, 1988–2007. — T. 1–12.

триває)¹⁷. Теорія мереж Петрі — важлива для визначення часу і виду — є також теорією з безпосереднім підходом до семантики природної мови¹⁸.

3.5. Опис фразеологічної одиниці в Лексиконі. Фразеологічні одиниці в Лексиконі розташовані за алфавітом: у польсько-українській частині — за польським, в українсько-польській — за українським. Значення фразеологізмів представлено за допомогою якомога простіших синтаксичних конструкцій. Ми намагалися уникати тлумачення через близькі за значенням слова, вибираючи так звані розчленовані дефініції. У фразеологічних одиницях вказано (там, де це необхідно) валентність, напр.: п. *brak* (комуś) *piątej klepki, odjęło / odejmuje* (комуś) *towę*; укр. *запахло / пахне* (комусь) *смаленим; щелепа* (у когось) *відпала / відвисла*. Кожне значення проілюстроване окремими прикладами-реченнями, які показують граматичні властивості слів (наприклад, валентність дієслова, прийменниково-відмінкові форми прикметника, а також порядок одиниць). Фразеологічні одиниці, до яких підібрано описовий еквівалент, прикладом не ілюструються:

posny marek «о kimś, kto pracuje w posy i wtedy wykonuje te czynności, które zwykle wykonuje się w dzień»: *Wojtek to posny marek*; описовий еквівалент: *той, хто працює вночі; опівнічник* «про когось, хто працює вночі і тоді виконує роботу, яку зазвичай роблять удень».

З метою опису фразеологічних одиниць у Лексиконі польської та української активної фразеології використовуються розчленовані дефініції за такими тлумачними моделями:

«о kimś, kto» / «про когось, хто» — *kuty na cztery nogi* «о kimś, kto jest bardzo sprytny, przygotowany na każdą sytuację»: *Po zalaniu sąsiadów agent ubezpieczeniowy chciał wymusić od niego podwyższenie składki, ale Adam jest kuty na cztery nogi i zamiast podwyżki utargował zniżkę; голими руками не візьмеш* «про когось, хто дуже спритний, готовий до будь-чого»: *He хвилюйся за Андрія! Його голими руками не візьмеш;*

«о czymś, co» / «про щось, що» — *gruszki na wierzbie* «о czymś, co jest korzystne, ale niemożliwe do spełnienia»: *Obietnice nowego rządu to gruszki na wierzbie; обіцяти гроші на вербі* «про щось, що вигідне, але нездійсненне»: *Новий мер обіцяв мешканцям гроші на вербі;*

«о kimś (o czymś), kto (co)» / «про когось (про щось), хто (що)» — *beczka/worek/studnia bez dna* «о kimś lub o czymś, kto (co) wymaga ciągłych nakładów»: *Remontowanie mieszkania to beczka bez dna; бездонна яма / бочка* «про когось або про щось, хто (що) вимагає постійних витрат»: *Її шопінг – це бездонна яма;*

«о takim (...), który» / «про який (...), який» — *godziny szczytu* «о takim czasie w ciągu dnia, gdy komunikacja miejska, trasy są najbardziej obciążone»: *Poczekajmy, aż miną godziny szczytu; години / година пік* «про який час доби, коли транспорт, комунікації найбільше завантажені»: *У години пік у напрямку центру утворилася величезна тягучка;*

«wtedy, gdy» / «тоді, коли» — *upiec dwie pieczenie przy / na jednym ogniu* «wtedy, gdy można załatwić dwie sprawy jednocześnie»: *Upiekłem dwie pieczenie przy jednym ogniu: oddałem płaszcz do pralni, gdzie robią też poprawki krawieckie; убити / убивати двох зайців одним пострілом* «тоді, коли можна залагодити дві справи одночасно»: *Уб'ємо одним пострілом двох зайців: і в гори з'їзимо, і відвідаємо давніх друзів; почуві / чуї сіяк у себе в домі* «wtedy, gdy ktoś gdzieś czuje się swobodnie, komfortowo»: *W Rzymie czuję się jak u siebie w domu; почуватися як у себе вдома* «тоді, коли хтось десь почувує себе вільно, комфортно»: *У Польщі вона почувалася як у себе вдома.*

¹⁷ Про використання теорії мереж Петрі у природній мові див. докладніше: *Mazurkiewicz A. Zdarzenia i stany: elementy temporalności // Studia gramatyczne bułgarsko-polskie / V. Koseska-Toszewa, I. Sawicka, J. Mindak (Eds.).— Wrocław, 1986. — Vol. 1. — P. 7–21; Koseska-Toszewa V., Mazurkiewicz A. Net representation of sentences in natural languages // Lecture Notes in Computer Science 340. Advances in Petri Nets.— Berlin, 1988.— P. 249–266; Koseska-Toszewa V., Mazurkiewicz A. Time flow and tenses.— Warszawa, 2010.— 223 s.*

¹⁸ Див.: *Petri C. A. Fundamentals of the Theory of Asynchronous Information Flow // Proc. of IFIP'62 Congress.— Amsterdam, 1962.— S. 386–390; Koseska-Toszewa V., Mazurkiewicz A. Description a l'aide de reseaux de la temporalite et modalite dans la phrases dans la langue naturelle // Cognitive Studies : Études cognitives.— 1994.— Vol. 1.— P. 89–112.*

У реєстрових одиницях можуть виступати факультативні та альтернативні елементи. Вони були виділені на основі анкет, які визначають фреквентність у мові. Активні елементи в сучасній мові представлено двома способами: 1) факультативний елемент фразеологічних одиниць подається в дужках: п. *brzydki jak nos* (listopadowa), *zatyka / zapiera / zaparło dech* (komuś) (w piersiach); укр. *бути* (зліпленим) з *іншого місця*; *бути у* (хорошій) *формі*; 2) альтернативні елементи подаються через скісні „ / ”, напр.: п. *milczeć jak głaz / skała / grób, jechać na tym samym / jednym wózku, być / czuć się / poczuć się w swoim żywiole*; укр. *парити / нудрити* (комусь) *мізки*, *бути в тоні / тренді*, *працювати як віл / кінь / проклятий*.

3.6. Видові форми дієслова в описі фразеологічних одиниць. У Лексиконі виділено такі фразеологічні одиниці з дієслівним компонентом:

1. У фразеологічній одиниці можливе вживання форм дієслова доконаного і недоконаного виду. Тоді ці елементи позначені як альтернативні й одиниця описується за допомогою форми дієслова недоконаного виду:

powiedzieć / mówić / walnąć / walić prosto z mostu «wtedy, gdy ktoś coś mówi wprost, dosłownie, bezpośrednio»: *Powiedział jej prosto z mostu, że nie zamierza się z nią więcej spotykać, bo zawiodła jego zaufanie; сказати / говорити прямо в лоб* «тоді, коли щось говориться прямо, безпосередньо»: *Він звик говорити людям усе прямо в лоб, тому часто страждає від такої відвертості*.

2. У фразеологічній одиниці можливе вживання лише форми дієслова недоконаного виду. Тоді одиниця описується за допомогою форми дієслова недоконаного виду:

żyć na walizkach «wtedy, gdy ktoś nie ma stałego miejsca pobytu i znajduje się w ciągłej podróży»: *Od dwóch miesięcy żyję na walizkach. Na szczęście to już ostatnia delegacja!; жити на валізах* «тоді, коли хтось не має сталого місця проживання і постійно подорожує»: *Відомі актори живуть на валізах, постійно подорожуючи*.

3. У фразеологічній одиниці можливе вживання лише форми дієслова доконаного виду, тоді одиниця описується за допомогою цієї форми:

złapać Pana Boga za nogi «wtedy, gdy ktoś doświadczył czegoś dobrego i czuje się radosnym z tego powodu»: *Wydaje mi się, że złapał Pana Boga za nogi, ale jeszcze nie wie, że życie w stolicy jest trudne i wymaga wyrzeczeń; вхопити Бога за бороду* «тоді, коли хтось отримав щось бажане і відчувається щасливим»: *Здавши перший іспит на «відмінно», студент почувався так, ніби вхопив Бога за бороду; kopnąć w kalendarz* «wtedy, gdy ktoś umarł»: *Kopnął w kalendarz nie doczekawszy się odszkodowania; зіграли в ящик* «тоді, коли хтось помер»: *За сюжетом у фільмі головні герої складають список справ, які необхідно зробити, поки вони не зіграли в ящик*.

4. Еволюція фразеологізмів. Робота над Лексиконом та зіставний аналіз мовного матеріалу засвідчили, що фразеологізми, як і інші мовні одиниці природної мови, постійно еволюціонують. Зміни у значенні та формі активно вживаних у польській та українській мовах фразеологічних одиниць ураховано в Лексиконі. Так, Й. Сатола-Сташковяк у своїй статті зазначає: «Серед молодих людей є такі, які висміюють надмірну кількість англломовних елементів жартівливими прикладами вживання, зазвичай там, де для цього немає обґрунтованих підстав»¹⁹. Прикладом жарту, який спирається на англіцизми, є наведене на початку нашої статті речення: *Kto sieje asap, ten zbiera fakap*. Воно є відповідником відомого прислів'я: *Kto sieje wiatr, ten zbiera burzę* (fakap від англ. *fuck up*, тобто

¹⁹ Satoła-Staśkowiak J. Żart w procesie neologizacji — na podstawie języka młodego pokolenia // Językoznawstwo.— 2015.— T. 10.— S. 185.

«велика проблема»²⁰; *asap* від англ. *as soon as possible*, тобто: «якомога швидше»²¹). Прикладом іншого неологізму, який уживається в контексті жарту, є приказка: *Niestety, albo stety* — «На нещастя, або на щастя». Також популярним серед молодих людей є жартівливий вислів: *Wygrać internetu* «зробити щось несподіване та незвичайне, наприклад влучно відповісти на провокативний вислів у мережі або невибагливий коментар».

Під впливом мовної глобалізації подібні явища спостерігаються і в сучасній українській мові, про що свідчить масове проникнення до її лексико-фразеологічного складу запозичень із західноєвропейських мов, особливо англоамериканізмів, таких як *світ хоум* (від англ. прислів'я *home sweet home*), *гоу хоум* (від англ. *go home* «іди додому»), *ху із ху* (від англ. *who is who* «хто є хто»). Досить частотним у мовленні молодих людей стало стійке словосполучення *фейсом об тейбл* (від англ. *face i table*) у значенні «невдача, марна спроба щось зробити». Популярними під впливом англійської мови стали вислови *олд скул* (*old school*) «класичний стиль, класика» та *чорна п'ятниця* (*black friday*) «день великого розпродажу».

За останнє десятиліття в українській мові помітно активізувалися сленгові фразеологізми, що характеризуються високою частотністю, напр.: *бути в темі* у значенні «хтось добре розуміється на чомусь», *дах зриває* — «щось викликає у когось агресію, злість або захват», *на автopiloti* — «щось робиться інтуїтивно, несвідомо», *бути на одній хвилі* — «хтось має подібні думки, погляди на щось». Деякі українські фразеологізми зазнали формальної видозміни. Вона полягає в тому, що один із компонентів загальноживаної фразеологічної одиниці замінився іншим, більш уживаним, сучасним компонентом: *бути в ажурі* > *бути в шоколаді* «коли у когось усе гаразд, як слід», *п'яний як чіп* > *п'яний в дроба / в зюзю / в дупу* «про когось, хто дуже п'яний». Інші варіанти українських фразеологізмів: *не мати клепки в голові* — *клепки повілітали, руки не звідти ростуть* — *руки з дупи*.

У польській мові зафіксовано такі варіанти фразеологізмів: *albo rybki albo akwarium* — *albo rybka, albo pipka, dać sobie spokój* — *dać sobie siana i dać se siana, coś komuś potrzebne jak umarłemu kadzidło* — *coś komuś potrzebne jak kurwie majtki, spalić się ze wstydu* — *spalić cegłę, o kant stołu potłuc* — *o kant dupy potłuc*. До цієї групи можна додати сучасні фразеологічні неологізми, такі як *czaić bazę, czuć bluesa, pojechać po bandzie, wrzucić na luz*. Як бачимо, у зазначених прикладах розвиток фразеологічних одиниць іде в напрямку їх вульгаризації, колоквіалізації, що вписується в тенденцію демократизації мови.

Багато з наведених вище одиниць увійшло до Лексикона. Під час аналізу мовного матеріалу було виділено певні аспекти, які стануть предметом наших подальших досліджень. Вважаємо, що тенденції розвитку фразеологічних одиниць повинні знаходити відображення в сучасних лексикографічних працях.

5. Інноваційність Лексикона. «Лексикон польської та української активної фразеології» є лексикографічною працею нового типу, яка розпочинає цикл публікацій у сфері мовної конфронтації польської та української фразеології. Досі неодноразово робилися спроби створення польсько-українських фразеологічних словників, про що свідчить велика кількість наукових праць на цю тему. Лексикон є матеріальним вираженням тривалих спроб опису фразеології зна-

²⁰ <http://www.ponglish.org/fakap-151w.html>.

²¹ <http://www.miejski.pl/slowo-ASAP>.

чених слов'янських мов у контрастивному аспекті та підтвердженням можливості здійснення мовного зіставлення фразеології у вигляді словника.

Інноваційним у Лексиконі вважаємо:

1. Добір до вибраних фразеологічних одиниць відповідників, які традиційно не зараховуються до фразеологізмів, але, на думку авторів, є найвдалішими перекладними еквівалентами. Ідеться про такі фразеологізми, як, наприклад: *бути в ударі — mieć weny; пан або пропав — ryzyk-fyzyk*. У виняткових випадках перекладними еквівалентами стали прислів'я або приказки: *pies ogrodnika — i sam ne gam i drugomu ne dam, wchopitися / ханатися за соломинку — tonący brzytwy się chwyta*.

2. Відображення за допомогою вибраної фразеології мовної картини світу (як польської, так і української) у вигляді двох окремих частин словника, які формувалися незалежно одна від одної. Активні для двох мов фразеологічні одиниці ввійшли в обидві частини Лексикона.

3. Використання для опису фразеологічних одиниць універсальних дефініційних моделей.

4. Внесення до переліку активних одиниць у сучасній мові фразеологічних неологізмів.

5. Спосіб зіставлення фразеологічних культурем та інших одиниць, які не мають відповідників.

Отже, зіставлення польських та українських фразеологічних одиниць стало значним викликом для науковців, однак дало певні практичні результати. Під час опрацювання Лексикона було виділено так званих «хибних друзів перекладача», а також проведено дослідження міжмовної еквівалентності фразеологізмів. Опрацьована шляхом компромісу між двома мовознавчими традиціями методологія відкриває шлях до подальших досліджень фразеології, а також може бути застосована при створенні нових ресурсів у вигляді електронних фразеологічних словників.

Автори висловлюють щире подяку професорові Віолетті Косеській-Тошевій за увагу до цієї роботи та цінні поради.

(Київ — Варшава)

R. P. TYMOSHUK, W. SOSNOWSKI

NEW APPROACHES IN COMPILING PHRASEOLOGICAL DICTIONARIES (based on the data from *Leksykon aktywnej polskiej i ukraińskiej frazeologii*)

In our paper, we present the theoretical and practical aspects of our work on The Dictionary of Active Polish and Ukrainian phraseology. A new approach to lexicographical analysis of phraseological units will be demonstrated, which consists of a few aspects: the use of a universal semantic interlanguage, an innovative description of language data, a linguacultural approach, and a focus on user.

Key words: phraseological dictionary, neophraseography, semantic interlanguage, innovation, evolution of phraseological units.